

Szentek és bűnösök

Filippo Tamburini:

Santi e Peccatori.

Confessioni e suppliche dai Registri della Penitenzieria dell'Archivio Segreto Vaticano 1451–1586.

Istituto di Propaganda Libraria.
Milano, 1995. 377+1 old.

Ezzel a címmel adta közre don Filippo Tamburini, a neves egyháztörténész legújabb dokumentumkötetét, amely Olaszországban igen nagy port kavart és többek számára sokkoló olvasmány lett.

A Vatikán Titkos Archívumában őrzött, a Poenitentiaria Sacra Romana nagyszámú regestrumából választott ki a szerző száz olyan, eleddig kiadatlan kérvényt, vallomást, melyet ismert és ismeretlen, kiemelkedő egyházi emberek, a Curiához és a római klerushoz tartozók, különféle egyházi és világi intézmények hivatalnokai, női és férfi kolostorok lakói, minden rendű és rangú laikusok, szentéletű avagy – épp ellenkezőleg – botrányos életvitelű személyek intéztek a pápához. Céljuk az volt, hogy bűneikből egyház és világ, isten és ember előtt feloldozást nyerjenek, elkobzott javaikat visszakaphassák, vagy a folyamodvány által juthassanak az áhított parókiához, javadalomhoz. Más esetekben a kérvények magasabb céljal íródtak: nemesurak és hölgyek kívánták földi javaikat égire cserélni, s kolostor alapításához kértek engedélyt, melyet, ha elnyernek, „minden szükségessel ellátnak”, s melynek aztán maguk is lakói lesznek.

Az itt közzétett dokumentumok a 15. század közepétől a 16. század végéig terjedő időszakból valók (tehát körülbelül V. Sándor pápától V. Sixtusig), s bennük nemcsak Európában élő személyek fordulnak elő; a Szent Székhez az egész katolikus világból érkeztek kérelmek, így pl. a távoli Goa szigetéről vagy Peruból is. Mindenünnen, ahol Isten megtévedt hívei úgy ítélték meg, hogy a megbocsátás, s vele a felmentést tartalmazó hivata-

los okmány is biztosabban megérkezik a penitenciárius bíborostól, mintha az egyház másik intézménye, a Szent Hivatal, az Inkvizíció vette volna kézbe ügyeiket...

A Penitenziaria eme kétségkívül különleges értékű dokumentumai mindig is a kevésbé ismert történelmi források közé tartoztak. A regestrumok létezéséről századokig alig tudtak, s nemcsak a történészeknek, hanem a Curiánál tevékenykedő egyházi méltóságoknak sem volt betekintésük a többszáz kötetet felölelő anyagba. A kérelmekben ugyanis gyakorlati olyan személyek és olyan bűnök feloldozásáért folyamodtak a pápához (s nem valamely helybéli gyóntató atyához), melyek ha kiszivárognak, nagy botrány okozói lehetnek volna (6. dok.). A főlíók többnyire nem könnyű mulasztások, bocsánatos bűnök leírásával vannak tele. A dantei pokol bugyrait idéző vétkekről olvashat az, aki valamely véletlen folytán a lapokba pillanthat. Hangsúlyozzuk itt a „valamely véletlen”-t, mert például amikor 1927–28-ban a Titkos Archívum alkalmazottja, don Giuseppe Gullotta, azt a feladatot kapta, hogy helyezze át és rendezze újra az Archívumot, „de secreto servando” kellett megesküdnie arra az esetre, ha aztán az újrendezés során véletlenül bele kellene olvasnia a dokumentumokba...

E folyamodványok értékét nem feltétlenül tartalmuk adja, jóval gazdagabbak történeti adatokban (ami eseten ként valóban botrányos) hiszen, mint más egyházi dokumentumok (pl. a pápai bullák vagy a Curia levelei). Míg a pápai regestrumok többnyire csak különféle kiváltságok, egyházi javadalmak odaítéléséről adnak hírt, a „littera Poenitentiariae” egyházi és civil bíróság előtt is érvényes, bemutatható, felmentést biztosító levél.

Tamburini a kiválasztott dokumentumokat – amint erre a cím is utal – először két kategóriára osztja, szentekére és bűnösökére. (E két nagy csoport mintegy a reneszánsz társadalom keresztmetszete is egyúttal, bár ennek bemutatása itt nem elsődleges cél.)

Nem könnyű definiálni – jegyzi meg a szerző –, kik is tartoznak a szentek csoportjába; a glóriás, kanonizált, az egyház által is elismert szentek, mint például Loyola Ignác, Avilai Teréz stb. mindenképpen, de ide sorolja a csak szűkebb körben, például falujukban ismert szent életű nőket, illetve olyan közösségeket, amelyek a pápához fordulva lehetőséget kérnek arra, hogy egy házban élve „vitam pudicam et religiosam” folytassanak anélkül, hogy valamely rendbe belépniük vagy szabályainak engedelmeskedniük kellene.

Kutatómunkája során Tamburini sokszor olyan momentumokra bukkant, amelyek módosítják egy Szent biográfiájának eddig ismert adatait is (89. dok.). A sötétnek mondott középkorban az egyénnek olyan szabad akaratnyilvánításra is lehetősége volt, mint amelyről a 79. dokumentum tesz tanúbizonyságot: a római Szent Márta Confraternitas szeretett egy olyan házat alapítani, ahol a volt prostituáltak (férjezetek vagy hajadonok) lelki segítséget kapnak, ily módon, ha kívánják, visszatérhetnek férjükhöz, férjhez mehetnek, vagy apácává lehetnek. (Mi ez, ha nem egyfajta szociális gondoskodás? – a kor színvonalán persze.)

A szentek csoportjába sorolja a szerző az olyan eseteket is, amikor némely klerikus, hogy a testi gyönyöröknek még a kísértését is elkerülje, „membrum genitale sibi amputavit”. (Dívtak persze a bosszúból történt kasztrációk is, lásd a 15., 44. dok.)

Akikről a bűnösök között olvassunk (s akikre sokszor a bűnöző kifejezés illelne), sokféle szociális réteghez tartoznak, nők, férfiak, laikusok- klerikusok vegyesen. Folyamodványaik tulajdonképpen spontán vallomások, gyónások, ahol a bűnös Isten földi helytartója, a pápa (illetve az általa megbízott penitenciárius bíboros) elé tárja vétkeit, nem burkolja eufemizmusokba még a legszegényleesebb bűnöket sem, hisz vissza akar térni az Anyaszentegyház kebelébe, meg akar tisztulni, bűnbocsánatot akar nyerni. A folyamodó kezét gyakran praktikus célok is vezérlik, új egyházi javadalmat is kér egyúttal, vagy azt, hogy a régít

megtarthassa és ne kényszerüljön koldulni az „egyház szegényére” (42., 60. dok.).

A bűnöket, melyekből feloldozást nyertek a vétkezők, Tamburini 11 csoportra osztja.

1. *A Borgia családban elkövetett bűnök.* Borgia Szent Ferenc és a Jezsuiták. (Itt a szerző együtt tárgyalja a familia vétkes és jámbor tagjainak történetét.)

2. *Gyermekgyilkosság és abortusz.* Az abortusz a középkorban ritkább volt, részben „technikai” okok miatt, részben pedig mert a megfogant élet értékét jobban becsülték. Már a 8. századból azt olvashatjuk a Penitenciális Könyvekben: „Az anya, aki szíve alatt hordott magzatát annak fogantatásától számított 40. nap előtt öli meg, egy évig, ha pedig a fogantatástól számított 40. nap után, akkor 3 évig bójtöljön”. Gyakoribbak viszont a gyermekgyilkosságok, bár a középkor másként ítélte meg az anyát, ha azért ölte meg gyermekét, mert szegénysége miatt nem tudta táplálni és másként, ha a gyilkossággal vétkét próbálta leplezni. Az idetartozó egyik legérdekesebb folyamodvány (6. dok.) tartalma már mintegy „átvezetés” a 3. csoportba (*kicsapongás, bujálkodás*); egy bizonyos apáca ugyanis azért kérte a feloldozást, mert megölte a kolostorban szült két gyermeket, ám amit nagyobb bűnnek tartott, úgy, hogy meg sem keresztezte őket. Az e csoportban lévő sok-sok kérelem mind arra utal, hogy a 15. század végétől a kolostorok egy részében rendkívül szabados élet folyt, olyan esetek is előfordultak, hogy egy fráternek nemcsak egy apácával volt testi kapcsolata („rapporto carnale”), s tőle gyermeke („avendo anche prole”), hanem többel is, és fordítva (21., 22., 23., 32. dok.).

4. *Szodomia, homoszexualitás, zoofília, hermafroditizmus.* A természet ellen elkövetett vétkeket mindig szigorúan ítélte meg az egyház, a Biblia szerint ezek akár halállal is büntethetők (Lev. 20. 13.). A középkorban az Inkvizíció az ilyen bűnökért (is) máglyára küldhette az illetőt, csakúgy, mint vérfertőzésért, bálványimádásért vagy az eretnység gyanújáért. A folyamodványokban a

sodomía és az *omossexualitá* kifejezéseket többnyire egymás szinonimájaként használják, s ha nem lenne a távolságtartó, hideg curiai nyelvezet, akkor a tények részletező leírása a pornográfia határát súrolná (39., 40. dok.). A *bestialitá* kifejezést tulajdonképpen '*zoofília*' értelemben fordíthatjuk (30., 40., dok.). A bűnbocsánatért esedezők most is megkapják a *Fiat*-ot, ezeken az oldalakon ugyanis a megbocsátó, *pietas*-t gyakorló egyházzal találkozunk, nem a *Szent Hivatal* képviselte büntető egyházzal.

5. *Vadházasság, házasságtörés, bosszúból történő kasztrálás.* 1522. március 20-án Pucci kardinális négy kanonokot, négy káplánt és egy papot oldozott fel a papgyilkosság bűne alól. Az eset akkor történt, amikor az egyik kanonok ágyasától született gyermekét ünnepelték, amely ünnep végén egyikük, megkéselve, holtan maradt a helyszínen (58. dok.). Egy másik kanonok azért zárándokolt Rómába, hogy istenkáromlása alól feloldozást kapjon, s egyúttal az alól is, hogy testi kapcsolatban állt egy asszonnyal és két férjezett lányával, egyikőtől gyermeke is született (50. dok.).

6. *Szegyenletes és gyógyíthatatlan betegségek.* Az erkölcsi élet fellazulását az ide tartozó levelek is bizonyítják, a *malattie incurabili* alatt ugyanis a legkülönbébb súlyos nemibetegségeket kell érteni, amelyeket a középkori orvoslás többnyire nem tudott gyógyítani. Még hússal, tojással, tejes ételekkel sem, amint azt egy valladolídi szerzetes kérte a Nagyböjt idejére, lévén *gravi morbo bubarum seu gallico nuncupato*, vagyis a szifilisz okozta szenvedéseket próbálta volna hússal enyhíteni. . . (59. dok. 2. jegyz.)

7. Ha középkor, akkor *boszorkánykodás, jövendömondás, eretnokség, mágia*... (36., 37. dok.) A kérelmezők már megjárták az Inkvizíció kínzókamráit, és szó szerint költséget, fáradságot nem kímélve Rómába jöttek, hogy megkapják a feloldozást és a *littera Poenitentiae*-t (nem mindig valós, ám a tortúra hatására bevallott) bűneik alól, hogy azt bemutatva a Szent Inkvizíció ne tudja őket tovább „*molestare*”.

8. *Gyilkosság, erőszak, szervezett*

bűnözés és kalózkodás. Tarka csokorba köthetők az itt leírt esetek is. Egy ciszterci barát (társai segítségével) megölte kolostora apátját (9. dok.); öt bencés apáca többször is megkísérelte apátnőjük megmérgezését, s mivel ez nem sikerült, egy, a kolostorba behívott férfival végül is megfőjtatták (17. dok.). Ó idők, ó erkölcsök – mondhatnánk Ciceróval – ám a folyamodványok egy dologról hallgatnak: milyen okok, milyen elkeseredés vezethetett ilyen végkifejletig, ilyen drámai megoldásig? (A bűnösök mindkét esetben súlyos penitenciát és bűnbocsánatot kaptak...)

9. *Hitehagyás, szentségtörés, gyónási titok megsértése.* A püspöki börtönben végezte az a pap, aki egy borbély műhelyében meséli el társainak (igaz, neveket nem említve) híveinek viselt dolgoit, hogy s mint vétkeztek azok állataikkal (30. dok.).

10. *Szerzetbe és házasságra kényszerítés, megegyezéses válás, a törvénytelen születettek jogállása.* Törvénytelen gyermek Paolo is, Vigerio (Tamburini szerint esetleg Vergerio) püspök és egy apáca fia, s mint ilyennek külön pápai engedélyre volt szüksége ahhoz, hogy a kisebb rendeket felvegye, annak kora is akadály volt még ebben, lévén *scolare romano* (54. dok.).

11. *Pérez és pápai okmányhamisítók, istenkáromlók, tolvajok.* A középkor különösen szigorú a pápai okmányok meghamisítóival szemben, még akkor is, ha csak a dátumot illetően. Rendkívül fontos volt ugyanis valamely dokumentum kelte akár az egyházi, akár a világi bíróságokon, különösen a javak adományozását illetően (62. dok.). Számos kérelemben folyamodtak feloldozásért pénzhamisítók, köztük papok is (61. dok.).

Az időrendben közölt levelek forrásértéke, kritikai súlya és történelmi hozama szinte felbecsülhetetlen. Nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy a *Curia*hoz (s rajta keresztül a *Penitenciarial*hoz) intézett vallomások más megvilágításba helyezik eme intézmény és a Szent Hivatal viszonyát is. A kérelemben előbukkanó nevek és helységek túlnyomó többségét azonosítani tudta a kutató, a lábjegyzetekben kielégítő magyarázatot fűz hozzájuk, s az

esetleges további kutatásokhoz szakirodalomra is utal. Nemcsak a folyamodványokat közli két nyelven (latinul és olasz fordításban, ez utóbbit néha rövidítve), hanem az ítéletet is, amelyet a penitenciárius bíboros nevének kezdőbetűjével jegyez, például *Fiat Jo(hannes)*, vagy *Fiat R(odericus)*, a későbbi VI. Sándor). A tájékozódást (a bőséges irodalomjegyzéken túl) a kérelmeket jóváhagyó egyházi személyiségek nevének feloldása, életrajzi adataik, a rövidítések jegyzéke, s a kötet végén lévő névmutató is segítik.

A kötetet összeállító történész (maga is egyházi személy) közel sem a megbotráncoltatás szándékával tárja elénk e do-

kumentumokat, melyekből a (mainál kevésbé prűd és kevésbé szemforgató) reneszánsz kor- és jellemrajza is kibontakozik. Azzal, hogy a folyamodványok a kutatók rendelkezésére bocsáttassanak mag, a II. János Pál is egyetértett.

A páratlanul értékes és érdekes könyvhöz előszót író Attilio Agnoletto (a Milánói Tudományegyetem professzora) azzal az evangéliumi idézettel zárja sorait, melyben Jézus így fordul a júdeiakhoz: „... megismeritek az igazságot, és az igazság szabaddá tesz benneteket” (Jn 8, 32.).

Sulyok Hedvig